

Scripturæ non impedit, et cum sana fide concordat : si autem et Scripturæ circumstantia pertractari ac discuti non potest, saltem id solum quod fides sana præscribit. Aliud est enim quid potissimum scriptor senserit non dignoscere, aliud autem a regula pietatis errare. Si utrumque vitari non potest, etiamsi voluntas scriptoris incerta sit, sane fidei congruum non inutile est eruisse sententiam.

LIBER II.

DE EO QUOD SCRIPTUM EST : « ET DIXIT DEUS : FIAT FIRMAMENTUM, ETC. » ESQUE AD VESPERULUM 19. ET FACTUM EST VESPERE, ETC. NONNULLA IN FINE CONTRA GENETHLIACOS.

CAPUT I.

Firmamentum in medio aquarum quid. Aquas supra sidereum cælum esse quidam negant.

« I. Er dixit Deus : Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit dividens inter aquam et aquam : et sic est factum. Et fecit Deus firmamentum, et divisit Deus inter aquam quæ erat infra firmamentum, et inter aquam quæ erat super firmamentum. Et vocavit Deus firmamentum cælum. Et vidit Deus, quia bonum est. » Et facta est vespera, et factum est mane dies secundus. » De verbo Dei, quo dixit : « Fiat firmamentum, etc. » et de placito ejus, quo vidit, quia bonum est, et de vespera et mane, non opus est hic iterum similiterque disserere : atque ita deinceps quotiescumque ista repetuntur, secundum superiorem inquisitionem interim considerata esse admonemus. Utrum autem nunc illud cælum fiat, quod excedit aëris omnia spatia ; ejusque omnem altitudinem, ubi etiam luminaria stellæque constituuntur quarto die ; an ipse aër vocetur firmamentum, quæri merito potest.

II. Multi enim asserunt istarum aquarum naturam super siderum cælum esse non posse, quod sic habeant ordinatum pondus suum, ut vel super terram fluitent, vel in aëre terris proximo vaporaliter ferantur. Neque quisquam istos debet ita refellere, ut dicat secundum omnipotentiam Dei, quia cuncta possibilia sunt, oportere nos credere, aquas etiam tam graves, quam novimus atque sentimus, coelesti corpori, in quo sunt sidera, superfusas. Nunc enim quemadmodum Deus instituerit naturas rerum, secundum Scripturas ejus nos convenit quaerere; non quid in eis, vel ex eis ad miraculum potentiae suae velit operari. Neque enim si vellet Deus sub aqua oleum aliquando manere, non fieret: non ex eo tamen olei natura nobis esset incognita, quod ita facta sit, ut appetendo suum locum, etiamsi subterfusa fuerit, perumpat aquas, eisque se superpositam collocet. Nunc ergo quaerimus, utrum conditor rerum, qui omnia in mensura et numero et pondere disposuit¹, non unum locum proprium ponderi aquarum circa terram tribuerit, sed et super cælum quod ultra litem aëris circumfusum atque solidatum est.

III. Quod qui negant esse credendum, de ponderibus elementorum argumentantur, negantes ullo modo ita de super quasi quodam pavimento solidatum esse cælum, ut possit aquarum pondera sustinere; quod talis soliditas nisi terris esse non possit, et quidquid tale est, non cælum sed terra sit. Non enim tantum locis, sed etiam qualitatibus propriis elementa distinguuntur, ut pro qualitatibus propriis etiam loca propria sortiuntur: aqua scilicet super terram, quae etiamsi sub terra stat aut labitur, sicut in antris cavernisque abditus, non tamen ea terrae parte quam supra, sed ea quam infra se habet, continetur. Nam si

¹ Sap. xi, 21.

ex parte superiore fuerit pars ulla terrae delapsa, non manet super aquam, sed ea perrupta demergitur et pergit ad terram; quo veniens conquiescit, tanquam in loco suo, ut supra sit aqua, subtus autem terra. Unde cognoscitur quod etiam super aquas cum esset, non ipsis aquis portabatur, sed compage terrae tenebatur, sicut sese habent camerae spelunearum.

IV. Hic occurrit admonere cavendum errorem, quem in libro primo cavendum admonui, ne forte quia scriptum est in Psalmis: « Fundavit terram super aquam¹; » arbitretur aliquis nostrum adversus istos de ponderibus elementorum subtiliter disserentes, isto testimonio Scripturarum essentendum: quia illi non retenti auctoritate Litterarum nostrarum, et nescientes quemadmodum dictum sit, Libros sanctos facilius irridebunt, quam illud repudiabunt, quod vel certis rationibus perceperunt, vel experimentis manifestissimis probaverunt. Illud namque in Psalmis, aut figurate dictum recte accipi potest; ut quoniam cæli et terrae nomine sæpe in Ecclesia spiritalis carnalesque significantur, cælos ostenderit pertinere ad serenam intelligentiam veritatis, dicens: « Qui fecit » cælos intelligentia¹; » terram vero ad fidem simplicem parvulorum, non fabulosis opinionibus incertam atque fallacem, sed prophetica et evangelica, prædicatione firmissimam, quæ per baptismum solidatur, et ideo subjecerit, dicens: « Fundavit terram super aquam. » Aut si ad litteram quisquam cogit intelligi, non incongruenter vel sublimia terrarum sive continentium, sive insularum accipiuntur, quæ superiora sunt aquis; vel ipsa tegmina spelunearum, quæ super aquas pendula soliditate firmata sunt. Quocirca nec ad litteram quisquam potest sic intelligere, quod dictum est: « Fundavit terram super aquam; »

¹ Psal. cxxxv, 6. — ² Ibid. 5. *De illi omnia, etiam in quibus...*

ut aquarum pondus terreno ponderi supportando naturali ordine quasi subjectum esse arbitretur.

CAPUT II.

Aër terra superior.

V. AEREM VERO aquis esse superiorem quamvis propter ampliora sui spatia etiam aridam contegat, hinc intelligitur, quod nullum vas ab ore impressum repleti aquis potest: unde satis indicat aëris naturam locum petere superiorem. Videtur enim vas inane, sed aëre plenum probatur cum ore imo in aquam deprimitur; quia enim per superiorem partem non invenit emeandi locum, nec deorsum versus irruptis aquis subter eas ire natura sinitur, plenitudine sua repellit eas, et in vas non permittit intrare. Cum autem vas ita collocatur, ut os non habeat deorsum sed in latus inclinatum, intrat aqua inferius, exeunte aëre superius. Itemque si vasis erecti os pateat in cœlum, cum infundis aquam, evadit aër sursum versus ex aliis partibus qua non infundis; et fit locus aquæ deorsum versus intrandi. Quod si vi majore vas deprimitur, ut vel ex latere vel desuper aquæ repente influant, et undique os vasis obtegant, dirumpit eas aër sursum nitens, ut eis ad ima locum faciat; et ipsa disruptio singultus vasorum est, dum partibus fugit, quia totus tam cito non potest, propter illius oris angustias. Ita si aër super aquas ire cogitur; etiam confluentes eas disjicit, cum exilientes impetu ejus impulse ebulliant, et eum bullis crepantibus emittunt in sua properantem, atque illis ad ima decidendi aditum

dantem. Si autem sub aquas ire cogitur ex vase, ut illo cedente vas ab ore in ima presso repleti velis, facilis undis undique versum cooperitur, quam per os ejus ab inferiore parte intrandi gutta exigua repetit locum.

CAPUT III.

Ignis superior aëre.

VI. JAMVERO ignem ad superna emicantem etiam ipsius aëris naturam velle transcendere, quis non sentiat? quandoquidem si ardentem faculam capite deorsum quisque teneat, nihilominus flammæ crinis ad superiora contendit. Sed quoniam circumfusi ac superfusi aëris præpollenti constipatione subinde ignis extinguitur, et in ejus qualitatem per abundantiam superatus subinde commutatur ac vertitur, ad universam ejus altitudinem transiliendam non potest perdurare. Itaque super aërem purus ignis esse dicitur cœlum, unde etiam sidera atque luminaria facta conjectant, illius videlicet igneæ lucis in eas formas, quas in cœlo cernimus, conglobata dispositaque natura: ac per hoc sicut terrarum ponderibus et aër et aqua cedit, ut ad terram perveniant: sic aquarum ponderi, et ipse aër cedit, ut vel ad terram vel ad aquam perveniat. Unde intelligi volunt hoc modo necesse fuisse, ut aër quoque si quis ejus particulam in spatii illis sublimibus cœli posset dimittere, pondere suo caderet, donec ad aëria subter spatia perveniret. Quapropter colligunt multo minus esse posse aquis supra illud igneum cœlum aliquid loci, cum illic aër multo aquis levior manere non possit.

CAPUT IV.

Aque supra cœlum aëreum, quod Firmamentum appellari quidam observavit. — Quid pluvia.

VII. TALIBUS eorum disputationibus cedens, laudabiliter conatus est quidam demonstrare aquas super cœlos, ut ex ipsis visibilibus conspicuisque naturis assereret Scripturæ fidem. Et prius quidem quod facillimum fuit, ostendit et hunc aërem cœlum appellari, non solum sermone communi, secundum quem dicimus serenum vel nubilum cœlum, sed etiam nostrarum ipsarum consuetudine Scripturarum, cum dicuntur volatilia cœli¹, cum aves in hoc aëre volare manifestum sit : et Dominus cum de nubibus loqueretur : « Faciem, inquit, cœli potestis » probare². » Nubes autem etiam per proximum terris aërem conglobari sæpe cernimus, cum per declivia jugorum ita recumbunt, ut plerumque excedantur etiam cacuminibus montium. Cum ergo probasset et hunc aërem cœlum dici, nulla alia causa etiam firmamentum appellatum voluit existimari, nisi quia intervallum ejus dividit inter quosdam vapores aquarum, et istas aquas, quæ corpulentius in terris fluitant. Et nubes quippe, sicut experti sunt, qui inter eas in montibus ambulaverunt, congregatione et conglobatione minutissimarum guttarum talem speciem reddunt : quæ si spissantur amplius, ut conjungantur in unam grandem plures guttæ minimæ, non cam patitur aër apud se teneri, sed ejus ponderi ad ima dat locum, et hæc est pluvia. Ergo ex aëre, qui est inter vapores

¹ Matth. vi, 26. — ² Id. xvi, 3.

humidos, unde superius nebula conglobantur, et maria subterfusa, ostendere ille voluit esse cœlum inter aquam et aquam. Hanc ergo diligentiam considerationemque laude dignissimam judico. Quod enim dixit, neque contra fidem est, et in promptu posito documento credi potest.

VIII. Quanquam possit videri non impedire propria pondera elementorum, quominus etiam super illud sublime cœlum possint esse aquæ per illas minutias, per quas etiam super hoc spatium aëris esse potuerunt : qui quamvis gravior et inferior summo cœlo subiaceat, procul dubio levior est aquis, et tamen ut super eum sint vapores illi, nullo pondere prohibentur. Sic ergo et super illud cœlum potest minutioribus guttis levior halitus humoris extendi, qui pondere cadere non cogatur. Ipsi quippe subtilissima ratione persuadent nullum esse quamlibet exiguum corpusculum, in quo divisio finiatur, sed infinite omnia dividi : quia omnis pars corporis corpus est, et omne corpus habeat necesse est dimidium quantitatis suæ. Ac per hoc si potest aqua, sicut videmus, ad tantas guttarum minutias pervenire, ut super istum aërem vaporatim feratur, qui natura levior est aquis, cur non possit et super illud levius cœlum minutioribus guttis et levioribus immanere vaporibus.

CAPUT V.

Aquæ supra cœlum etiam siderum.

IX. QUIDAM etiam nostri, istos negantes propter pondera elementorum aquas esse posse super cœlum siderum, de ipsorum siderum qualitatibus et meatibus convincere

moliuntur. Iidem namque asserunt stellam, quam Saturni appellant, esse frigidissimam eamque per annos triginta signiferum peragere circulum, eo quod superiore, ac per hoc ampliore ambitu graditur. Non sol eundem circulum per annum complet, et luna per mensem; tanto, ut dicunt, brevius, quanto inferius, ut spatio loci spatium temporis congruat. Quæritur itaque ab eis, unde illa stella sit frigida, quæ tanto ardentior esse deberet, quanto sublimiore celo rapitur. Nam procul dubio cum rotunda moles circulari motu agitur, interiora ejus tardius eunt, exteriora celerius, ut majora spatia cum brevioribus ad eosdem gyros pariter occurrant: quæ autem celerius, utique ferventius. Proinde memorata stella magis debuit calida esse quam frigida: quamvis enim suo motu, quoniam grande spatium est, triginta annis totum ambitum permeet, tamen cœli motu in contrarium rotata velocius, quod quotidie necesse est patiatur, (quoniam, sicut dicunt, cœli singulæ conversiones, dies singulos explicant,) calorem majorem debuit cœlo concitatore concipere. Nimirum ergo eam frigidam facit aquarum super cœlum constitutarum illa vicinitas, quam nolunt credere, qui hæc, quæ breviter dixi, de motu cœli et siderum disputant. His quidam nostri conjecturis agunt adversus eos, qui nolunt aquas super cœlum credere, et volunt eam stellam esse frigidam, quæ juxta summum cœlum circuit: ut ex hoc cogantur aquarum naturam, non jam illic vaporali tenuitate, sed glaciali soliditate pendere. Quoquo modo autem et qualeslibet aquæ ibi sint, esse eas ibi minime dubitemus; major est quippe Scripturæ hujus auctoritas, quam omnis humani ingenii capacitas.

CAPUT VI.

De eo quod additum est, Et fecit Deus etc. an eo declaratur Filii Dei persona.

X. Sæpè animadversum est a quibusdam, quod nec ego dissimulandum puto, non frustra, cum dixisset Deus: « Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit divisio inter aquam et aquam; » parum visum esse subjungere, « Et sic est factum, » nisi adderetur: « Et fecit Deus firmamentum, et divisit Deus inter aquam quæ erat super firmamentum; et inter aquam quæ erat sub firmamento: » quod quidem sic intelligunt, ut personam Patris declaratam esse dicant, in eo quod scriptum est: « Et dixit Deus: Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit divisio inter aquam et aquam: et sic est factum. » Ac deinde ut intelligatur Filius fecisse quod a Patre dictum est ut fieret, arbitrantur esse subnexum, « Et fecit Deus firmamentum, et divisit Deus, etc. »

XI. Sed cum antea legitur: « Et sic est factum, » a quo intelligimus factum? Si a Filio, quid opus erat jam dicere: « Et fecit Deus, » et quæ sequuntur? Si autem quod scriptum est, « Et sic est factum, » a Patre intellexerimus factum, non jam Pater dicit, et Filius facit; et potest aliquid Pater facere sine Filio, ut deinde Filius non hoc, sed aliud similiter faciat: quod est contra catholicam fidem. Si autem illud de quo dicitur: « Et sic est factum, » hoc idem fit cum itidem dicitur: « Et fecit Deus: » quid prohibet eundem intelligere facere quod dixit, qui dixit ut fieret? An etiam excepto eo quod scriptum est: « Et sic

» est factum, » tantummodo in his verbis, quibus dicitur : « Et dixit Deus : » Fiat, et postea dicitur : « Et fecit Deus ; » Patris et Filii personam volunt intelligi ?

XII. Sed quæri adhuc potest, utrum quasi iussisse Filio Patrem debeamus accipere in eo quod scriptum est : « Et dixit Deus : Fiat ? » Sed cur Scriptura non curavit ostendere etiam personam Spiritus sancti ? An ita Trinitas intelligitur, « Et dixit Deus : Fiat, Et fecit Deus. Et vidit » Deus quia bonum est ? » Sed non convenit unitati Trinitatis, ut Filius quasi iussus fecisse intelligatur, Spiritus autem sanctus nullo sibi iubente libere vidisse bonum esse quod factum est. Quibus enim verbis iuberet Filio Pater ut faceret, cum ipse sit principale Verbum Patris, per quod facta sunt omnia ? An eo ipso quod scriptum est : « Fiat firmamentum, » hæc ipsa dictio Verbum est Patris, unigenitus Filius, in quo sunt omnia quæ creantur, etiam autæquam creentur, et quidquid in illo est, vita est ; quia quidquid per eum factum est, in ipso vita est, et vita utique creatrix, sub illo autem creatura. Aliter ergo in illo sunt ea, quæ per illum facta sunt, quia regit et continet ea : aliter autem in illo sunt ea, quæ ipse est. Ipse enim vita est, quæ ita in illo est ut ipse sit, quoniam ipse vita est lux hominum. Quia ergo nihil creari posset sive ante tempora, quod quidem non est Creatori coæternum, sive ab exordio temporum, sive in aliquo tempore, cuius creandi ratio, si tamen ratio recte dicitur, non in Dei Verbo Patri coæterno coæterna vita viveret ; propterea Scriptura prius quam insinuet unamquamque creaturam, ex ordine quo conditam dicit, respicit ad Dei Verbum prius ponens, « Et dixit Deus : » Fiat » illud. Non enim invenit ullam causam rei creandæ, quam in Verbo Dei non invenit creari debuisse.

XIII. Non ergo Deus toties dixit : « Fiat illa vel illa » creatura quoties in hoc libro repetitur : « Et dixit Deus. » Unum quippe Verbum ille genuit, in quo dixit omnia, prius quam facta sunt singula : sed eloquium scribentis descendens ad parvulorum capacitatem, dum insinuat singulatim genera creaturarum, per singula respicit uniuscujusque generis æternam rationem in Verbo Dei : nec illa repetita, ille tamen repetit, « Et dixit Deus. » Si enim vellet prius dicere : « Factum est firmamentum in medio aquarum, » ut esset divisio inter aquam et aquam ; » si quis ab eo quæreret, quomodo factum esset, recte responderet : « Dixit Deus : Fiat : » id est, in Verbo Dei æterno erat ut fieret. Inde ergo incipit narrare unumquodque factum, quod etiam post facti harrationem, quærenti quomodo factum sit, in reddenda ratione respondere deberet.

XIV. Cum ergo audimus : « Et dixit Deus : Fiat ; » intelligimus quod in Verbo Dei erat ut fieret. Cum vero audimus : « Et sic est factum ; » intelligimus factam creaturam non excessisse præscriptos in Verbo Dei terminos generis sui. Cum vero audimus : « Et vidit Deus quia bonum » est ; » intelligimus in benignitate Spiritus ejus non quasi cognitum posteaquam factum est placuisse, sed potius in ea bonitate placuisse ut maneret factum, ubi placebat ut fieret.

CAPUT VII.

De eadem re.

XV. Ac per hoc manet adhuc causa requirendi, cur posteaquam dixit : « Et sic factum est, » ubi perfectio ope-

ris jam indicatur, addidit: « Et fecit Deus: » cum eo ipso, quod ait: « Et dixit Deus: Fiat illud, et sic factum est, » jam intelligatur id Deum dixisse in Verbo suo, et factum esse per Verbum ejus; atque ubi jam non solum Patris, sed etiam Filii possit apparere persona. Nam si propter ostendendam Filii personam repetitur, ac dicitur: « Et fecit Deus; » numquid ergo non per Filium congregavit aquam tertio die ut appareret arida, quia ibi non dicitur: « Et fecit Deus congregari aquam, aut congregavit Deus aquam? » Sed tamen etiam ibi postea quam dixit: « Et factum est sic, » tunc repetit, dicens: « Et congregata est aqua, quæ est sub cælo. » Numquid etiam lux non per Filium facta est, ubi prorsus nullo modo repetitur? Potuit enim et illic ita dicere: « Et dixit Deus: Fiat lux, et sic est factum, et fecit Deus lucem; et vidit quia bona est: » aut certe sicut in aquarum congregatione, ut non diceret: « Et fecit Deus, » sed tantum iterum repeteret: « Et dixit Deus: Fiat lux: et sic est factum; et facta est lux; et vidit Deus lucem, quia bona est. » Sed nullo modo repetens posteaquam proposuit: « Et dixit Deus: Fiat lux: » nihil aliud intulit nisi, « Et facta est lux; » ac deinceps de placita luce et divisa a tenebris, et utroque appellato nominibus suis, sine ulla repetitione narravit.

CAPUT VIII.

De luce cur non additum, Et fecit Deus: sicuti solet de aliis creaturis dici.

¶ XVI. Quis sibi ergo vult in cæteris illa repetitio? An eo modo demonstratur primo die, quo lux facta est, con-

ditionem spiritualis et intellectualis creaturæ lucis appellatione intimari; in qua natura intelliguntur omnes Angeli sancti atque Virtutes: et propterea non repetitum factum posteaquam dixit: « Facta est lux; » quia non primo cognovit rationalis creatura conformationem suam; ac deinde formata est; sed in ipsa sua conformatione cognovit, hoc est illustratione veritatis, ad quam conversa formata est; cætera vero, quæ infra sunt, ita creantur, ut prius fiant in cognitione rationalis creaturæ, ac deinde in genere suo? Quapropter lucis conditio prius est in Verbo Dei secundum rationem, qua condita est, hoc est in cœterna Patri Sapientia; ac deinde in ipsa lucis conditione secundum naturam, qua condita est: illic non facta, sed genita; hic vero facta, quia ex informitate formata: et ideo dixit Deus: « Fiat lux; et facta est lux; » ut quod ibi erat in Verbo, hic esset in opere. Conditio vero cœli prius erat in Verbo Dei secundum genitam Sapientiam; deinde facta est in creatura spirituali, hoc est, in cognitione Angelorum secundum creatam in illis sapientiam: deinde ocelum factum est, ut esset etiam ipsa cœli creatura in genere proprio. Sic et discretio vel species aquarum atque terrarum, sic naturæ lignorum et herbarum, sic luminaria cœli, sic animantia orta ex aquis ac terra.

¶ XVII. Neque enim sicut pecora, solo sensu corporis vident Angeli hæc sensibilia, sed si quo sensu tali utuntur, agnoscunt ea potius, quæ melius noverunt interius in ipso Dei Verbo, a quo illuminantur ut sapienter vivant: cum sit in eis lux, quæ primo facta est, si lucem spiritalem in illo die factam intelligamus. Quemadmodum ergo ratio, qua creatura conditur, prior est in Verbo Dei quam ipsa creatura quæ conditur: sic et ejusdem rationis cognitio prius fit in creatura intellectuali, quæ peccato tenebrata non est; ac deinde ipsa conditio creaturæ. Ne-

quæ enim sicut nos ad percipiendam sapientiam proficiebant Angeli, ut invisibilia Dei per ea quæ facta sunt intellecta conspicerent¹, qui ex quo creati sunt, ipsa Verbi æternitate sancta et pia contemplatione perfrauentur; atque inde ista despicientes, secundum id quod intus vident, vel recte-facta approbant, vel peccata improbant.

XVIII. Nec mirum est, quod sanctis Angelis suis, in prima lucis conditione formatis, prius Deus ostendebat quod erat deinceps creaturus. Neque enim intellectum Dei nossent, nisi quantum ipse monstrasset. « Quis enim » cognovit intellectum Domini, aut quis consilarius ejus » fuit, aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei? Quoniam » ex ipso, et per ipsum, et in ipso sunt omnia². » Ex ipso ergo discabant Angeli, cum in eis fieret cognitio creature deinceps faciendæ, ac deinde fieret in genere proprio.

XIX. Quapropter jam luce facta, in qua intelligimus ab æterna luce formatam rationalem creaturam, cum in cæteris creandis rebus audimus, « Et dixit Deus : Fiat ; » intelligamus ad æternitatem Verbi Dei recurrentem Scripturæ intentionem. Cum vero audimus, « Et sic est factum ; » intelligamus in creatura intellectuali factam cognitionem rationis, quæ in Verbo Dei est, condendæ creature, ut in ea natura prius quodam modo facta sit, quæ anteriore quodam motu in ipso Dei Verbo prior faciendam esse cognovit : ut postremo cum audimus repeti ac dici quod « Fecit Deus ; » jam intelligamus in suo genere fieri ipsam creaturam. Porro cum audimus, « Et vidit » Deus quia bonum est, » intelligamus benignitatis Dei placuisse quod factum est, ut pro modo sui generis maneret quod placuit ut fieret, cum Spiritus Dei superferrebat super aquam.

¹ Rom. 1, 20. — ² Id. xi, 34=36.

CAPUT IX.

De figura cæli.

XX. Quæ etiam solet, quæ forma et figura cæli esse credenda sit secundum Scripturas nostras. Multi enim multum disputant de iis rebus, quas majore prudentia nostri auctores omiserunt, ad beatam vitam non profuturas discitibus; et occupantes, quod pejus est, multum pretiosa, et rebus salubribus impendenda temporum spatia. Quid enim ad me pertinet, utrum cælum sicut sphaera undique concludat terram in media mundi mole librata, an eam ex una parte desuper velut discus operiat? Sed quia de fide agitur Scripturarum, propter illam causam, quam non semel commemoravi, ne quisquam eloquia divina non intelligens, cum de his rebus tale aliquid vel invenerit in libris nostris, vel ex illis audierit, quod perceptis a se rationibus adversari videatur, nullo modo eis cætera utilia monentibus, vel narrantibus, vel promittantibus credat; breviter dicendum est de figura cæli hoc scisse auctores nostros, quod veritas habet¹; sed Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista docere homines nulli saluti profutura.

XXI. Sed ait aliquis, quomodo non est contrarium iis, qui figuram sphaeræ cælo tribuunt, quod scriptum est in litteris nostris, « Qui extendit cælum sicut pellem² ? » Sit sane contrarium, si falsum est quod illi dicunt; hoc enim verum est quod divina dicit auctoritas, potius quam illud quod humana infirmitas conjicit. Sed si forte illud talibus

¹ Sent. dist. xiv, cap. 3. — ² Psal. ciii, 2.

illi documentis probare potuerint, ut dubitari inde non debeat, demonstrandum est hoc, quod nos de pelle dictum est, veris illis rationibus non esse contrarium: alioquin contrarium erit etiam ipsis in alio loco Scripturis nostris, ubi cœlum dicitur velut camera esse suspensum¹. Quid enim tam diversum et sibiimet adversum, quam plana pellis extensio, et camera curva convexio? Quod si oportet, sicuti oportet, hæc duo sic intelligere, ut concordare utrumque, nec sibiimet repugnare inveniatur: ita oportet etiam utrumlibet horum illis non adversari disputationibus, si eas forte veras certa ratio declaraverit, quibus docetur cœlum sphaeræ figura undique esse convexum, si tamen probatur.

XXII. Et illa quidem apud nos camerae similitudo, etiam secundum litteram accepta, non impedit eos, qui sphaeram dicunt. Bene quippe creditur secundum eam partem, quæ super nos est, de cœli figura Scripturam loqui voluisse. Si ergo sphaera non est, ex una parte camera est, ex qua cœlum terram contegit: si autem sphaera est, undique camera est. Sed illud quod de pelle dictum est, magis urget, ne non sphaeræ, quod humanum est forte commentum, sed ipsi nostræ camerae adversum sit. Quid autem hinc allegorice senserim, *Confessionium* nostrarum liber tertius dicimus habet². Sive igitur ita ut ibi posui, sive aliquo alio modo intelligendum sit cœlum sicut pellis extensum, propter molestos et nimios exactores expositionis ad litteram, hoc dico, quod sicut arbitrator, omnium sensibus patet: utrumque enim fortasse, id est, et pellis et camera figurate intelligi potest, utrumque autem ad litteram quomodo possit videndum est. Si enim camera non solum curva, sed etiam plana recte dicitur, profecto et pellis non solum in planam, verum-

¹ Isai. xl, 22, juxta lxx. — ² Conf. lib. xiii, cap. 13.

etiam in rotundum sinum extenditur. Nam et uter sicut et vesica, pellis est.

CAPUT X.

De cœli motu.

XXIII. De motu etiam cœli nonnulli fratres questionem movent, utrum stet, an moveatur. Quia si moveatur, inquam, quomodo firmamentum est? Si autem stat, quomodo sidera, quæ in illo fixa creduntur, ab Oriente usque ad Occidentem circumeunt, septentrionibus breviores gyros juxta cardinem peragentibus, ut cœlum, si est alius nobis occultus cardo ex alio vertice, sicut sphaera; si autem nullus alius cardo est, velut discus rotari videatur? Quibus respondeo, multum subtilibus et laboriosis rationibus ista perquiri, ut vere percipiatur utrum ita, an non ita sit; quibus ineundis atque tractandis, nec jam mihi tempus est, nec illis esse debet, quos ad salutem suam et sanctæ Ecclesiæ necessariam utilitatem cupimus informari. Hoc sane noverint, nec nomen firmamenti cogere, ut stare cœlum putemus: (Firmamentum enim non propter stationem, sed propter firmitatem, aut firmitatem, aut propter intransgressibilem terminum superiorum et inferiorum aquarum, vocatum intelligere licet:) nec si veritas cœlum stare persuaserit, impediri nos circuitu siderum ne hoc intelligere possimus. Et ab ipsis quippe qui hæc curiosissime et otiosissime quæsierunt, inventum est, etiam celo non moto, si sola sidera verterentur, fieri potuisse omnia, quæ in ipsis siderum conversionibus animadversa atque comprehensa sunt.

CAPUT XI.

De versiculis 9 et 10 Geneseos.

XXIV. « Et dixit Deus : Congregetur aqua quæ sub »
 » celo est in congregationem unam, et appareat arida. »
 » Et factum est sic; et congregata est aqua quæ sub celo »
 » est in congregationem unam, et apparuit arida. Et vo- »
 » cavit Deus aridam terram, et congregationes aquarum »
 » vocavit mare. Et vidit Deus quia bonum est. » Jam de hoc opere Dei propter alterius rei quærendæ necessitatem, in primo nostro volumine satis tractavimus¹. Hic itaque breviter admonemus, ut quem forte non movet quærere, quando species aquarum terrarumque creata sit, accipiat isto die non esse factum, nisi ut secerentur hæc duo elementa inferiora. Quem vero movet cur in diebus facta sit lux et cælum, extra dies autem vel ante omnes dies aqua et terra; et cur ad Dei verbum facta sint illa, dicente Deo : « Fiat; » hæc autem dicente quidem Deo discreta, non autem Deo dicente facta inveniantur; habet quod salva fide intelligat, scilicet id quod dictum est ante dierum enumerationem, « Terra erat invisibilis et incompressa, » cum commendaret Scriptura cujusmodi terram fecerat Deus, quia prædixerat : « In principio fecit Deus cælum »
 » et terram; » nihil aliud his verbis quam materiæ corporalis informitatem insinuare voluisse, eligens eam usitatus appellare quam obscurius. Si tamen tardo intellectui non subrepat ut materiam et speciem, quia verbis Scriptura separat, conetur duo hæc etiam tempore sepa-

¹ Lib. 1, c. 12 et 13.

rare tanquam prius fuerit materia, et ei temporis intervallo interposito, postea sit addita species : cum Deus hæc simul creaverit, materiamque formatam instituerit, cujus informitatem usitato, ut dixi, vocabulo vel terræ vel aquæ Scriptura prædixit. Terra enim et aqua etiam suis qualitibus id existentia quod videmus, tamen propter facilem corruptionem propinquiora sunt eidem informitati quam cœlestia corpora. Et quoniam per enumerationem dierum jam ex informi quæque formata numerantur, et ex ista corporali materia jam factum cœlum narraverat, cujus multum distat species a terrenis; jam quod ex ea formandum in rerum infima parte restabat, noluit sub his verbis in rerum creaturarum ordinem inserere, ut diceretur, « Fiat; » non acceptura ista residua informitate talem speciem, qualem acceperat cœlum, sed jam infirmo-riorem et infirmo-riorem atque informitati proximam : ut his potius verbis, cum dicitur : « Congregentur aquæ, et »
 » appareat arida, » acceperint hæc duo species proprias, istas notissimas nobisque tractabiles, aqua mobilem, terra immobilem : et ideo de illa dictum est, « Congregetur : » de hac autem, « Appareat : » aqua enim est labiliter fluxa, terra stabiliter fixa.

CAPUT XII.

De versiculis 11, 12 et 13 Geneseos.

XXV. « Er dixit Deus : Germinet terra herbam pabuli, »
 » ferentem semen secundum genus et secundum similitu- »
 » dinem et lignum fructiferum faciens fructum, cujus »
 » semen sit in ipso secundum similitudinem suam super

» terram. Et factum est sic. Et produxit terra herbam pa-
 » buli, semen habentem secundum genus, et secundum
 » similitudinem; et lignum fructiferum faciens fructum,
 » cuius semen ejus in eo sit secundum genus super terram.
 » Et vidit Deus quia bonum est. Et facta est vespera, et
 » factum est mane dies tertius. » Hic moderamen ordi-
 » natoris advertendum est, ut quoniam distincta quaedam
 » creatura est herbarum atque lignorum ab specie terrarum
 » et aquarum, ut in elementis numerari non possint,
 » seorsum de illis diceretur ut exirent de terra et seorsum
 » illis redderentur illa solita; ut diceretur: « Et factum est
 » sic; » ac deinde repetetur quod factum est: seorsum quo-
 » que indicaretur Deum vidisse quia bonum est: tamen
 » quia fixa radicibus continuantur terris et connectuntur,
 » ista quoque ad eundem diem pertinere voluerit.

CAPUT XIII.

*De versiculis 14, 15, etc. Geneseos. Luminaria cur
 die quarto condita.*

» XXVI. « Et dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento
 » cœli, ut luceant super terram, in inchoationem diei et
 » noctis, et ut dividant inter diem et noctem, et sint in signa
 » et tempora, et in dies, et in annos, et sint in splendorem
 » in firmamento cœli, ut luceant super terram. Et factum
 » est sic. Et fecit Deus duo luminaria magna, luminare
 » majus in inchoationem diei, et luminare minus in in-
 » choationem noctis; et stellas: et posuit ea Deus in firmamento
 » cœli, ut luceant super terram, et ut sint in inchoationem
 » diei et noctis, et ut dividant inter lucem et

» tenebras. Et vidit Deus quia bonum est. Et facta est
 » vespera, et factum est mane dies quartus. » In hoc
 » quarto die quærendum est, quid sibi velit ista ordinatio,
 » ut prius vel fierent, vel secernerentur aqua et terra, prius-
 » que terra germinaret, quam in cœlo sidera fierent. Neque
 » enim possumus dicere electa esse quæque meliora, quibus
 » dierum series ita distingueretur, ut finis et medium ma-
 » xime ornatus emerent: septem quippe dierum medius
 » quartus est. Occurrit enim illud quia septimo die non est
 » facta ulla creatura. An forte lux primi diei magis respon-
 » det ad quietem diei septimi, ut eo modo concinentibus
 » finibus iste ordo texatur, eminentibus de medio luminibus
 » cœli? Sed si primus dies septimo concinit, debet ergo et
 » secundus sexto concinere. Quid autem simile habet firmamento
 » cœli cum homine facto ad imaginem Dei? An quia cœlum totam
 » superiorem mundi partem occupat, et homini in totam inferiorem potestas dominandi tributa
 » est? Sed quid agimus de pecoribus et de bestiis, quas ipso
 » die sexto in suo genere terra produxit, quæ illis cum cœlo
 » potest esse collatio?

» XXVII. An potius quoniam primo facta intelligitur
 » lucis nomine spiritalis creature formatio, consequens erat
 » ut corporalis quoque creatura, id est, mundus iste visibilis
 » fieret: qui factus est biduo propter duas partes suas ma-
 » ximas, quibus constat universus, cœlum scilicet et ter-
 » ram, secundum hanc rationis collationem, qua et ipsa
 » universa creatura spiritalis, et corporalis, sæpe cœlum
 » et terra nominatur: ita ut globus quoque iste turbulen-
 » tioris aëris terrenæ parti deputetur, exhalationibus quippe
 » humidis corporascit; si quid vero tranquillæ aëris est, ubi
 » ventosi atque procellosi motus non possunt existere, ad
 » cœlestem partem pertineat: post hanc universitatem
 » molis corporeæ fabricatam, quæ uno loco tota est, quo

collocatus est mundus, consequens erat ut impleteret partibus intra universum, quæ de loco in locum congruis motibus agerentur? Cujus generis herbe atque arbores non sunt. Radicibus quippe ista fixa sunt terræ: et quamvis habeant motus incrementorum suorum, de locis tamen propriis non moventur nisi suis; sed ubi fixa sunt, ibi aluntur et crescunt: propterea magis pertinent ad terram, quam ad genera rerum, quæ in aquis et terris moventur. Quia ergo visibili mundo constituendo, hoc est, coelo et terræ, duo sunt attributi dies, restat ut his mobilibus et visibilibus partibus, quæ creantur intra illum, tres dies reliqui deputentur. Et quia sicut prius coelum factum est, ita prius est ornandum hujusmodi partibus suis; quarto die fiunt sidera, quibus super terram lucen- tibus habitatio quoque illustretur inferior, ne habitatores ejus in habitationem tenebrosam inducantur. Et ideo quia infirma corpora inferiorum habitatorum, succedente motibus quiete reparantur, factum est ut circumeunte sole, dei noctisque vicissitudine, propter vicissitudinem dormiendi et vigilandi potirentur: nox vero illa non indecora remaneret, sed lunæ ac siderum luce, et ipsos consolaretur homines; quibus plerumque operandi est etiam nocturna necessitas; et quibusdam animalibus, quæ lucem solis ferre non possunt, ad sufficientiam temperaretur.

CAPUT XIV.

Quomodo luminaria sint in signa et tempora, in dies et annos.

XXVIII. ILLUD autem quod dictum est, « Et sint in » signa et tempora, et in dies, et in annos, » quis non videat quam obscure positum sit, quarto die coepisse tempora, quasi superius triduum sine tempore præterire potnerit? Quis ergo animo penetrat quomodo illi tres dies transierint, antequam inciperent tempora, quæ quarto die dicuntur incipere, vel utrum omnino transierint dies illi? An circa speciem factæ rei dies appellatus sit, et circa privationem nox? ut nondum specie formata materia nox dicta sit, unde formanda erant cætera; sicut potest quamvis in rebus formatis, intelligi tamen in ipsa mutabilitate informitas materiæ; non enim spatii vel locorum quasi remotior, vel temporum quasi anterior, discerni potest. An potius in ipsa re facta atque formata eadem mutabilitas, hoc est deficiendi, ut ita dixerim, possibilitas, nox appellata sit; quia inest rebus factis, etiamsi non mutantur, posse mutari? Vespera autem et mane non quasi per temporis præteritionem et adventum, sed per quemdam terminum, quo intelligitur quousque sit naturæ proprius modus, et unde sit naturæ alterius consequenter exordium: an aliqua alia ratio sit horum verborum diligentius vestiganda?

XXIX. Quis in tantum secretum facile irrumpat, et quæ signa dicat, cum dicit de sideribus: « Et sint in signa? » Neque enim illa dicit, quæ observare vanitatis

est; sed utique utilia, et hujus vite usibus necessaria, quæ vel nautæ observant in gubernando, vel omnes homines ad prævidendas aëris qualitates per ætatem, et hyemem, et autumnalem, vernalemque temperiem. Et mirum hæc vocat tempora, quæ per sidera fiunt, non spatia morarum, sed vicissitudines affectionum cœli hujus. Nam si aliquis vel corporalis vel spiritualis motus conditionem istorum luminarium præcessit, ut aliquid a futura expectatione per præsens in præteritum trajiceret, sine tempore esse non potuit. Et quis obtineat non fuisse nisi ab exordio siderum conditorum? Sed certæ horæ, et dies, et anni, quos usitate novimus, non fierint nisi motibus siderum. Itaque si hoc modo intelligamus tempora, dies et annos, ut tempora articulos quosdam, quos per horologia computamus, vel in cœlo notissimos, cum ab Oriente usque in meridianam altitudinem sol insurgit, atque inde rursus usque in Occidentem vergit; ut possit deinceps adverti vel luna vel aliquod sidus ab Oriente statim post occasum solis emergere, quod item cum ad mediam cœli venerit altitudinem, medium noctis indicet, tunc scilicet occasurum cum sole redeunte fit mane: dies autem totos solis ab Oriente usque ad Orientem circuitus: annos vero vel istos usitatos solis anfractus, non cum ad Orientem, quod quotidie facit, sed cum ad eadem loca siderum redit, quod non facit nisi peractis trecentis sexaginta quinque diebus et sex horis, id est, quadrante totius diei quæ pars quater ducta, cogit interponi unum diem, quod Romani bissextum vocant, ut ad eundem circuitum redeatur, vel etiam majores et occultiores annos: nam completis aliorum siderum spatiis, majores anni fieri dicuntur. Si ergo ita intelligamus tempora, dies et annos, nemo dubitat hæc sideribus et luminariis fieri. Ita enim positum est, ut incertum sit utrum ad omnia sidera pertineat

quod dictum est: «Sint in signa, et tempora, et in dies, » et in annos, » an signa et tempora ad cætera, dies vero et anni ad solem tantummodo.

CAPUT XV.

Luna qualis creata fuerit.

XXX. QUALIS etiam luna facta sit, multi loquacissime inquirunt, atque utinam inquirentes loquantur, ac non potius docere conantes. Dicunt enim ideo plenam factam, quia non decebat, ut Deus imperfectum aliquid illo die faceret in sideribus, quo scriptum est, quod facta sint sidera. Qui autem resistunt, dicunt: Ipsa ergo debuit prima luna dici, non quarta-decima; quis enim incipit ita enumerare? Ego autem medius inter istos ita sum, ut neutrum asseram; sed plane dicam, sive primam sive plenam lunam Deus fecerit, fecisse perfectam. Ipsarum enim naturarum est Deus auctor et conditor. Omnis autem res quidquid progressu naturali per tempora congrua quodam modo prodit atque explicat, etiam ante continebat occultum, etsi non specie vel mole corporis sui, tamen ratione naturæ. Nisi forte arbor quæ per hyemem pomis vacua folisque nudata est, tunc imperfecta dicenda est: aut vero in primordiis etiam suis, cum adhuc nullum fructum dedisset, imperfecta erat illa natura. Quod non tantum de arbore, sed nec de ipso ejus semine recte diceretur, ubi omnia quæ progressu temporis quodam modo procedunt, modis invisibilibus latent. Quanquam si aliquid Deus imperfectum fecisse diceretur, quod deinde ipse perfecteret, quid reprehensionis haberet ista sententia? Jure

autem displiceret, si id, quod ab illo inchoatum esset, ab alio diceretur esse perfectum.

XXXI. Qui ergo de terra non quaeruntur, quam fecit Deus, cum in principio fecit Deus caelum et terram, quia invisibilis erat et incomposita, et postea tertio die conspicua redditur atque componitur; quid sibi de luna tenebras faciunt questionem? Aut si quod de terra dictum est, non temporis intervallo, cum simul Deus materiam rebus concreaverit, sed narrationis distributione intelligunt dictum; cur in hoc quod etiam oculis videri potest, non intuentur integrum copus habere lunam, et tota sua rotunditate perfectum, etiam cum lumine corniculato, sive incipiens ad terras lucere, sive desinens fulget? Si ergo lumen in ea crescit, vel perficitur, vel minuitur; non luminare ipsum, sed illud quod accenditur variatur: si autem ex una sphaerulae suae parte semper lucet, sed dum eam partem convertit ad terram, donec totam convertat, quod a prima usque ad quartam-decimam fit, crescere videtur; semper est plena, sed terrae habitatoribus non semper apparet. Haec eadem ratio est, et si solis radiis illustratur. Non enim potest etiam sic cum soli proxima est, nisi lucidis cornibus apparere: quia caetera pars, quae tota in orbem illustratur, non est ad terras ut videri possit, nisi cum soli contraria est, ut totum terris appareat, quod ejus illuminatur.

XXXII. Non desunt tamen qui non eo se arbitrari dicunt, lunam primitus a Deo quartam-decimam factam, quia plena facta credenda est: sed quia in Scripturis Dei verba sic habent: » Lunam factam in inchoationem noctis; » tunc autem noctis exordio videtur, cum plena est: alias vero et per diem incipit videri ante plenitudinem, et in progressu noctis tanto ampliore quanto minuitur. Sed qui per inchoationem noctis non intelligit nisi

principatum, (nam et graecum verbum hoc magis indicat, cum dictum est *ἄρρη*; et in Psalmis apertius scriptum est, » Solem in potestatem dici, lunam et stellas in potestatem noctis¹: ») non cogitur a quarta-decima numerare, et credere lunam factam primo esse non primam.

CAPUT XVI.

An sidera aequaliter fulgeant.

XXXIII. Quærit etiam solet, utrum coeli luminaria ista conspicua, id est, sol et luna et stellæ aequaliter fulgeant, sed quod diversis intervallis distent a terra, propterea diversa claritate magis minusque nostris oculis appareant. Et de luna quidem qui hæc dicunt, non dubitant minus eam lucere quam solem, a quo etiam perhibent illustrari. Multas autem stellas vel aequales soli, vel etiam majores audent dicere, sed longius positas parvas videri. Et nobis quidem potest fortasse sufficere, quoquo modo se ista res habeat, artifice Deo condita sidera. Quanquam teneamus auctoritate apostolica dictum: » Alia gloria solis, alia gloria lunæ, et alia gloria stellarum: stella enim ab » stella differt in gloria². » Sed quia possunt adhuc dicere, etiamsi non resistent Apostolo, differunt quidem in gloria, sed ad oculos terrenorum; aut quia hoc propter resurgentium similitudinem dicebat Apostolus, qui non utique ad oculos aliter erunt et in se aliter. Differunt quidem et in se ipsa sidera in gloria, sed tamen nonnulla sunt etiam sole majora: ipsi viderint quemadmodum solitam magnum tribuant principatum ut eum radiis suis

¹ Psal. cxxxv, 8, g. — ² I Cor. xv, 41.

quasdam stellas, et eas quidem principales, quibus amplius isti quam cæteris suppliciant, et tenere dicant, et retro agere a cursu proprio. Non enim fit verisimile, majores aut etiam æquales violentia radiorum ejus posse superari. Aut si superiores signorum stellas vel septentrionum majores esse asserunt, quæ nihil tale a sole patiuntur, cur ista per signa circumeuntes amplius venerantur? Cur eas signorum dominas perhibent? Etsi enim regradationes illas siderum vel fortasse tarditates, non a sole fieri quisque contendat, sed aliis occultioribus causis; soli tamen istos in suis deliramentis, quibus vim fatorum a veritate devii suspicantur, præcipuam tribuere potestatem ex libris eorum certe manifestum est.

XXXIV. Sed dicant quod volunt de cælo, alieni a Patre qui est in cœlis: nobis autem de intervallis et magnitudine siderum subtilius aliquid quaerere, talique inquisitione rebus gravioribus et melioribus necessarium tempus impendere, nec expedit, nec congruit. Et melius credimus ea esse cæteris majora luminaria, quæ sancta Scriptura ita commendat: « Et fecit Deus duo luminaria magna: » quæ tamen non sunt æqualia. Nam consequenter dicit, cum ea cæteris præposuerit, inter se ipsa differre. Ait enim: » Luminare majus in inchoationem diei, et luminare minus in inchoationem noctis. » Certe enim vel hoc concedent oculis nostris, ut ea manifestum sit amplius cæteris lucere super terram, nec diem clarere nisi luce solis, nec noctem tot stellis apparentibus ita lucere si luna desit, quemadmodum presentia illius illustratur.

CAPUT XVII.

In Genethliacos.

XXXV. De fatiis autem siderum qualeslibet eorum argutias, et quasi de mathesi documentorum experimenta, quæ illi *ἀπολλομαχæ* vocant, omnino a nostra fidei sanitate respuamus; talibus enim disputationibus etiam orandi causas nobis auferre conantur, et impia perversitate in malis factis, quæ rectissime reprehenduntur, ingerunt accusandum potius Deum auctorem siderum, quam hominem scelerum. Sed quod animæ nostræ non sint natura corporibus ne quidem cœlestibus subditæ, audiant et philosophos suos: quia vero terrenis corporibus illa corpora superiora non ad ea quæ ipsi tractant potentiora sunt, vel hinc aliquando cognosceant, quia cum multa corpora diversorum generum, vel animantium, vel herbarum et arbustorum, uno simul puncto temporis seminantur, unoque puncto temporis innumerabiliter multa nascantur, non tantum diversis, sed etiam iisdem terrarum locis, tante sunt varietates in progressibus, in actibus, et passionibus eorum, ut vere isti (sicut dicitur) perdant sidera, si ista considerant.

XXXVI. Quid autem insulsius et hebetius, quam cum istis rebus convincuntur, dicere ad solos homines sibi subjiciendos fatalem stellarum pertinere rationem? In quibus tamen etiam ipsi de geminis convincuntur, quorum diverse viventium, diverse felicitum vel infelicitum, diverseque morientium, easdem plerumque constellationes accipiunt. Quia etsi interfuit aliquid cum de utero

funderentur, in nonnullis tamen tantum interest, quantum ab istis comprehendere computatione non possit. Manus sequentis Jacob dum nasceretur, inventa est pedem fratris præcedentis tenens, usque adeo sic nati sunt quasi unus infans in duplum prolixior nasci videretur. Horum certe constellationes, quas appellant, nullo modo disparere esse potuerunt. Quid ergo vanius, quam ut illas constellationes intuens mathematicus, ad eundem horoscopum, ad eandem lunam, diceret unum eorum a matre dilectum, alterum non dilectum? Si enim aliud diceret, falsum profecto diceret: si autem hoc diceret, verum quidem, sed non secundum suorum librorum ineptas cantinuculas diceret. Quod si huic historiæ, quia de nostris profertur, nolunt credere, numquid et naturam rerum delere possunt? Cum ergo se minime falli dicant, si horam conceptionis invenerint, saltem sicut homines non dedignentur conceptum considerare geminorum.

XXXVII. Ideoque fatendum est, quando ab istis vera dicuntur, instinctu quodam occultissimo dici, quem nescientes humanæ mentes patiuntur. Quod cum ad decipiendos homines fit, spirituum seductorum operatio est: quibus quædam vera de temporalibus rebus nosse permittitur, partim quia subtilioris sensus acumine, partim quia corporibus subtilioribus vigent, partim experientia callidior propter tam magnam longitudinem vitæ; partim sanctis Angelis quod ipsi ab omnipotente Deo dicunt, etiam jussu ejus sibi revelantibus, qui merita humana occultissimæ justitiæ sinceritate distribuit. Aliquando autem idem nefandi spiritus etiam quæ ipsi facturi sunt, velut divinando prædicunt. Quapropter bono Christiano, sive mathematici, sive quilibet impie divinantium, maxime dicentes vera, cavendi sunt, ne consortio demo-

7 Sent. dist. vii, cap. Et licet.

niorum animam deceptam, pacto quodam societatis irreligiant.

CAPUT XVIII.

Difficultas de sideribus, an per Spiritus regantur et animentur.

XXXVIII. SOLET etiam quæri, utrum cæli luminaria ista conspicua corpora sola sint, an habeant rectores quosdam spiritus suos: et si habent, utrum ab eis etiam vitaliter inspirentur, sicut animantur carnes per animas animalium, an sola sine ulla permixtione præsentia. Quod licet in præsentî non facile comprehendî possit; arbitrator tamen in processu tractandarum Scripturarum opportuna loca posse occurrere, ubi nobis de hac re, secundum sanctæ auctoritatis regulas, etsi non ostendere certum aliquid, tamen credere licebit. Nunc autem servata semper moderatione piæ gravitatis, nihil credere de re obscura temere debemus, ne forte quod postea veritas patefecerit, quamvis libris sanctis sive Testamenti Veteris sive Novi nullo modo esse possit adversum, tamen propter amorem nostri erroris oderimus. Nunc ad librum operis nostri jam tertium transeamus.